
پرسش ها و پاسخ ها
پایگاه اطلاع رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی

موضوع:

احکام؛ نماز؛ نمازهای واجب یومیّه

بسم الله الرحمن الرحیم

پرسش نویسنده: ابو حسن الحسانی تاریخ: ۱۳۹۶/۳/۲۷

احکام شکّیّات نماز چیست؟ شکّ در کدام جزئیات نماز مبطل است و اگر شکّ در شماره رکعات بود چه کار باید کرد؟

پاسخ تاریخ: ۱۳۹۶/۴/۳

عبادت خداوند با شک کافی نیست، بلکه به یقین نیاز دارد؛ چنانکه فرموده است: ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾[1]؛ «و پروردگارت را عبادت کن تا آن گاه که یقین تو را برسد»؛ با توجّه به اینکه اشتغال یقینی، برائت یقینی می‌طلبد و با این وصف، شکّ در نماز باید به صورتی مدیریت شود که یقین به امتثال امر خداوند حاصل شود و آن به صورت زیر ممکن است:

أ. شکّ در اعمال نماز

اگر در انجام عملی از اعمال نماز مانند قرائت یا رکوع یا سجود شک کند، به این معنا که نداند آن را انجام داده است یا نه، هرگاه به عمل بعدی منتقل نشده باشد، بنا بر اصل عمل کند؛ به این معنا که آن را انجام دهد؛ زیرا اصل این است که آن را انجام نداده است و هرگاه به عمل بعدی منتقل شده باشد، بنا بر ظاهر عمل کند؛ به این معنا که آن را انجام ندهد؛ زیرا ظاهر این است که آن را انجام داده است و به خاطر شکّ بعدی از یقین قبلی دست برداشته نمی‌شود؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ الْهَاشِمِيَّ الْخُرَاسَانِيَّ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي الْقِرَاءَةِ وَهُوَ رَاكِعٌ، فَقَالَ: قَدْ قَرَأَ وَسَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي الرُّكُوعِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَقَالَ: قَدْ رَكَعَ وَسَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ

---

۱. الحجر/ ۹۹

يَشُكُّ فِي السُّجُودِ فَلَا يَدْرِي هَلْ سَجَدَ وَاحِدَةً أَمِ اثْنَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ، فَقَالَ: يَسْجُدُ حَتَّى يَسْتَيْقِنَ وَلَا يَقُومُ شَاكًّا وَلَا يَنْصَرِفُ»[1]؛ «از منصور هاشمی خراسانی درباره‌ی مردی پرسیدم که در قرائت شک می‌کند، در حالی که به رکوع رفته، پس فرمود: قرائت کرده است و از او درباره‌ی مردی پرسیدم که در رکوع شک می‌کند، در حالی که به سجده رفته، پس فرمود: رکوع کرده است و از او درباره‌ی مردی پرسیدم که در سجده شک می‌کند، پس نمی‌داند که آیا یک سجده کرده است یا دو سجده، در حالی که نشسته است، پس فرمود: سجده می‌کند تا یقین کند و با شک بر نمی‌خیزد و سلام نمی‌دهد».

ب. شکّ در رکعات نماز

۱ . اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، بنا را بر کمتر بگذارد و رکعتی که می‌ترسد نخوانده باشد را بخواند و سپس سلام بدهد؛ چراکه کمتر قدر متیقّن از نماز و بیشتر مشکوک است و مقتضای استصحاب و احتیاط عقلی بنا نهادن بر قدر متیقّن به جای مشکوک است و با این وصف، بنا نهادن بر مشکوک به جای قدر متیقّن عقلایی نیست و این روایت رسیده از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلّم[2] و یکی از دو روایت رسیده از اهل بیت است[3] که نظر علی، ابو بکر، عمر، ابن مسعود، مالک، شافعی و جمهور مسلمانان دانسته شده[4] و نظر شریف مرتضی از شیعه[5] و نظر منصور هاشمی خراسانی است؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي صَلَاتِهِ فَلَا يَدْرِي أَثَلَاثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا، فَقَالَ: يَبْنِي عَلَى الْيَقِينِ فَإِنَّ الْمَشْكُوكَ فِيهِ لَيْسَ بِشَيْءٍ، قُلْتُ: وَمَا تُرِيدُ بِالْيَقِينِ؟ قَالَ: يَبْنِي عَلَى الثَّلَاثِ فَيَرْكَعُ رَكْعَةً أُخْرَى ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَتْ صَلَاتُهُ تَامَّةً كَانَتِ الرَّكْعَةُ وَالسَّجْدَتَانِ نَافِلَةً وَإِنْ كَانَتْ صَلَاتُهُ نَاقِصَةً كَانَتِ الرَّكْعَةُ تَمَامَ صَلَاتِهِ وَالسَّجْدَتَانِ تُرْغِمَانِ الشَّيْطَانَ»[6]؛ «از منصور درباره‌ی مردی پرسیدم که در نماز خود شک می‌کند، پس نمی‌داند که آیا سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، پس فرمود:

---

۱ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۱

۲ . مصنف عبد الرزاق، ج۲، ص۳۰۵؛ مصنف ابن أبي شيبة، ج۱، ص۴۷۷؛ مسند أحمد، ج۱، ص۱۹۰ و ج۳، ص۸۳؛ صحيح مسلم، ج۲، ص۸۴؛ سنن ابن ماجه، ج۱، ص۳۸۱؛ سنن أبي داود، ج۱، ص۲۳۱؛ سنن الترمذي، ج۱، ص۲۴۶؛ سنن النسائي، ج۳، ص۲۷

۳ . من لا يحضره الفقيه لابن بابويه، ج۱، ص۳۵۱؛ الإستبصار للطوسي، ج۱، ص۳۷۵؛ الوافي للفيض الكاشاني، ج۸، ص۹۸۶

۴ . نيل الأوطار للشوكاني، ج۳، ص۱۴۰

۵ . الناصريات للشريف المرتضى، ص۲۴۹

۶ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۲

بنا را بر یقین می‌گذارد؛ چراکه مشکوک چیزی محسوب نمی‌شود، گفتم: مقصودتان از یقین چیست؟ فرمود: بنا را بر سه رکعت می‌گذارد، پس یک رکعت دیگر می‌خواند و سپس دو سجده بعد از اینکه سلام داد به جای می‌آورد، پس اگر نمازش کامل بوده باشد، یک رکعت و دو سجده نافله‌ای بوده است و اگر نمازش ناقص بوده باشد، یک رکعت مکمّل نمازش بوده است و دو سجده شیطان را خوار می‌کند».

با این حال، روایت دیگر از اهل بیت آن است که شک کننده در رکعات نماز، بنا را بر بیشتر می‌گذارد و سلام می‌دهد و از باب احتیاط، رکعت یا رکعاتی که می‌ترسد نخوانده باشد را می‌خواند؛ چراکه با این شیوه، اگر بیشتر خوانده باشد، نماز خود را به درستی تمام کرده و نماز بعدی برای او نافله است و اگر کمتر خوانده باشد، کمبود آن با نماز بعدی جبران می‌شود و این نظر مشهور شیعه است که مستلزم نقصان محتمل نماز است، در حالی که نظر دیگر مستلزم زیادت محتمل نماز است و تردیدی نیست که زیادت و نقصان نماز هر دو در حال تعمّد مبطل آن هستند، ولی در حال خطا و نسیان زیادت محتمل از نقصان محتمل بهتر است؛ زیرا مستلزم یقین به امتثال امر خداوند است؛ با توجّه به اینکه خداوند امر به خواندن چهار رکعت کرده و کسی که احتمالاً پنج رکعت خوانده، یقیناً چهار رکعت را خوانده و امر خداوند را امتثال کرده و خواندن رکعت پنجم توسّط او از آن حیث که به سبب خطا و نسیان بوده، شایسته‌ی عفو است؛ چنانکه خداوند فرموده است: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾[1]؛ «و بر شما گناهی در کاری که به خطا کردید نیست، ولی در کاری است که دل‌هاتان تعمّد داشته و خداوند آمرزنده‌ای مهربان است» و فرموده است: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ﴾[2]؛ «خداوند کسی را جز به قدر توانش تکلیف نمی‌کند، برای او چیزی است که کسب کرده و بر عهده‌ی او چیزی است که کسب کرده است، پروردگارا! ما را مؤاخذه نکن اگر فراموش کردیم یا خطا کردیم»، ولی کسی که احتمالاً سه رکعت خوانده، احتمالاً چهار رکعت را نخوانده و امر خداوند را امتثال نکرده و نخواندن رکعت چهارم توسّط او از آن حیث که بر خلاف استصحاب و احتیاط عقلی بوده، ممکن است شایسته‌ی عفو نباشد و این به معنای رجحان بنا نهادن بر کمتر نسبت به بنا نهادن بر بیشتر است؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَبْنِ عَلَى الْيَقِينِ فَإِنَّ الزِّيَادَةَ خَيْرٌ مِنَ النُّقْصَانِ، قُلْتُ: إِنَّ مَنْ عِنْدَنَا يَقُولُونَ يَبْنِي عَلَى الْأَكْثَرِ، قَالَ: لَا يَبْنِي عَلَى الشَّكِّ وَلَا يَعْتَدُّ بِهِ وَلَكِنْ يَبْنِي عَلَى الْيَقِينِ وَيُتِمُّ عَلَيْهِ، قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَرْوُونَ ذَلِكَ عَنْ أَهْلِ الْبَيْتِ،

---

۱. الأحزاب/ ۵
۲. البقرة/ ۲۸۶

قَالَ: نَحْنُ أَعْلَمُ مِنْهُمْ بِأَهْلِ الْبَيْتِ وَلَوْ رَجَعُوا إِلَيْنَا لَعَلَّمْنَاهُمْ»[۱]؛ «شنیدم منصور می‌فرماید: هر کس در نماز خود شک کند باید بنا را بر یقین بگذارد؛ چراکه زیادت از نقصان بهتر است، گفتم: کسانی که نزد ما هستند می‌گویند بنا را بر بیشتر می‌گذارد، فرمود: بنا را بر شک نمی‌گذارد و به آن اعتنایی نمی‌کند، بلکه بنا را بر یقین می‌گذارد و با آن تمام می‌کند، گفتم: آنان این را از اهل بیت روایت می‌کنند، فرمود: ما از آنان به اهل بیت داناتریم و اگر به ما رجوع کنند به آنان می‌آموزیم».

۲ . اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند دو رکعت خوانده است یا چهار رکعت، بنا را بر کمتر بگذارد و دو رکعتی که می‌ترسد نخوانده باشد را بخواند و سپس سلام بدهد و ظاهر آن است که نیازی به دو سجده بعد از سلام نیست؛ زیرا بنا بر قاعده‌ی مذکور در گفتار منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی، اگر نمازش کامل بوده باشد، دو رکعت نافله‌ای بوده است و اگر نمازش ناقص بوده باشد، دو رکعت مکمّل نمازش بوده است، ولی بنا بر روایتی بهتر است که دو سجده را به جای آورد[۲]، یا نماز خود را اعاده کند[۳].

۳ . اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند چهار رکعت خوانده است یا پنج رکعت، دو سجده‌ی سهو به جای آورد، تا بنا بر قاعده‌ی مذکور در گفتار منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی، اگر چهار رکعت خوانده باشد، رکعت پنجم با دو سجده‌ی سهو نافله‌ای باشد.

۴ . اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند چند رکعت کمتر خوانده است یا بیشتر، نماز را اعاده کند؛ زیرا شکّ دائر میان بیش از دو احتمال به این صورت که نداند یک رکعت یا دو رکعت یا سه رکعت خوانده، یا نداند دو رکعت یا سه رکعت یا چهار رکعت خوانده یا نداند یک رکعت یا دو رکعت یا سه رکعت یا چهار رکعت خوانده، شکّی غیر عادی است که جز با تقصیر در نماز پدید نمی‌آید و از این رو، خطا و نسیانی در حکم تعمّد است که شایسته‌ی عفو محسوب نمی‌شود و با این وصف، چاره‌ای از اعاده‌ی نماز نیست؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ لَمْ يَدْرِ أَثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلَاثًا فَلْيَجْعَلْهَا ثِنْتَيْنِ وَمَنْ لَمْ يَدْرِ أَثَلَاثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَجْعَلْهَا ثَلَاثًا وَمَنْ لَمْ يَدْرِ أَأَرْبَعًا صَلَّى أَمْ خَمْسًا فَلْيَجْعَلْهَا أَرْبَعًا وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ، قُلْتُ: فَمَنْ لَمْ يَدْرِ أَثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا؟ قَالَ: يُعِيدُ»[۴]؛

---

۱ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۳

۲ . مسند أحمد، ج۲، ص۲۸۴؛ صحيح البخاري، ج۲، ص۶۷؛ صحيح مسلم، ج۲، ص۸۲؛ سنن ابن ماجه، ج۱، ص۳۸۰؛ سنن أبي داود، ج۱، ص۲۲۹؛ سنن الترمذي، ج۱، ص۲۴۹؛ الكافي للكليني، ج۳، ص۳۵۴؛ من لا يحضره الفقيه لابن بابويه، ج۱، ص۳۵۰

۳ . تهذيب الأحكام للطوسي، ج۲، ص۱۸۶

۴ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۴

«شنیدم منصور می‌فرماید: هر کس نداند که آیا دو رکعت خوانده است یا سه رکعت، باید آن را دو رکعت قرار دهد و هر کس نداند که آیا سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، باید آن را سه رکعت قرار دهد و هر کس نداند که آیا چهار رکعت خوانده است یا پنج رکعت، باید آن را چهار رکعت قرار دهد و باید دو سجده‌ی سهو به جای آورد، گفتم: هر کس نداند که آیا دو رکعت خوانده است یا سه رکعت یا چهار رکعت چطور؟ فرمود: اعاده می‌کند».

مگر اینکه به اقتضای پیری یا بیماری دچار ضعف حافظه و تمرکز باشد؛ چراکه در این صورت، معذور است و مکلّف به اعاده نیست و می‌تواند بنا را بر کمتر بگذارد و نماز خود را کامل کند؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنْ رَجُلٍ يَشُكُّ فِي صَلَاتِهِ حَتَّى لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى، فَقَالَ: يُعِيدُ حَتَّى يَسْتَيْقِنَ، قُلْتُ: إِنَّهُ مُبْتَلًى بِذَلِكَ لَا يُصَلِّي صَلَاةً إِلَّا وَيَشُكُّ فِيهَا، قَالَ: هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ، فَلَا يَعْتَدَّ بِشَكِّهِ وَلْيَمْضِ فِي صَلَاتِهِ»[1]؛ «از منصور درباره‌ی مردی پرسیدم که در نماز خود شک می‌کند، تا جایی که نمی‌داند چند رکعت خوانده است، فرمود: اعاده می‌کند تا یقین پیدا کند، گفتم: او به آن گرفتار است، هیچ نمازی را نمی‌خواند مگر اینکه در آن شک می‌کند، فرمود: این از کار شیطان است، پس به شکّ خود اعتنا نکند و به نماز خود ادامه دهد».

۵ . اگر در دو رکعت اول نماز شک کند، بهتر است که نماز را اعاده کند، بلکه وجوب اعاده‌ی آن در این صورت بعید نیست؛ چراکه شکّ در دو رکعت اول نماز، ممکن است شکّی غیر عادی باشد که با تقصیر در نماز پدید می‌آید و از این رو، بعید نیست که خطا و نسیانی در حکم تعمّد باشد و شایسته‌ی عفو محسوب نشود و با این وصف، احتیاط در اعاده‌ی نماز است؛ خصوصاً با توجّه به اینکه دو رکعت اول نماز، اصل آن محسوب می‌شوند و اهمّیّت بیشتری دارند و با این وصف، شکّ در آن‌ها می‌تواند مانع از یقین به امتثال امر خداوند باشد؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلْيُتِمَّهَا إِلَّا أَنْ يَشُكَّ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَوَّلَتَيْنِ فَإِنَّهُمَا أُمُّ الصَّلَاةِ وَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَشُكَّ فِيهِمَا وَيَنْبَغِي لِمَنْ يَشُكُّ فِيهِمَا أَنْ يَسْتَأْنِفَ الصَّلَاةَ»[2]؛ «شنیدم منصور می‌فرماید: هر کس در نماز خود شک کند باید آن را کامل کند، مگر اینکه در دو رکعت اول شک کند؛ چراکه آن دو بنیاد نماز هستند

۱ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۵
۲ . گفتار ۱۲۱، فقره‌ی ۶

و برای کسی شایسته نیست که در آن دو شک کند و برای کسی که در آن دو شک می‌کند شایسته است که نماز را از سر بگیرد».

این‌ها احکام شک در نماز بر مبنای قواعد عقلی و شرعی هستند.

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی
بخش پاسخگویی به پرسش‌ها

